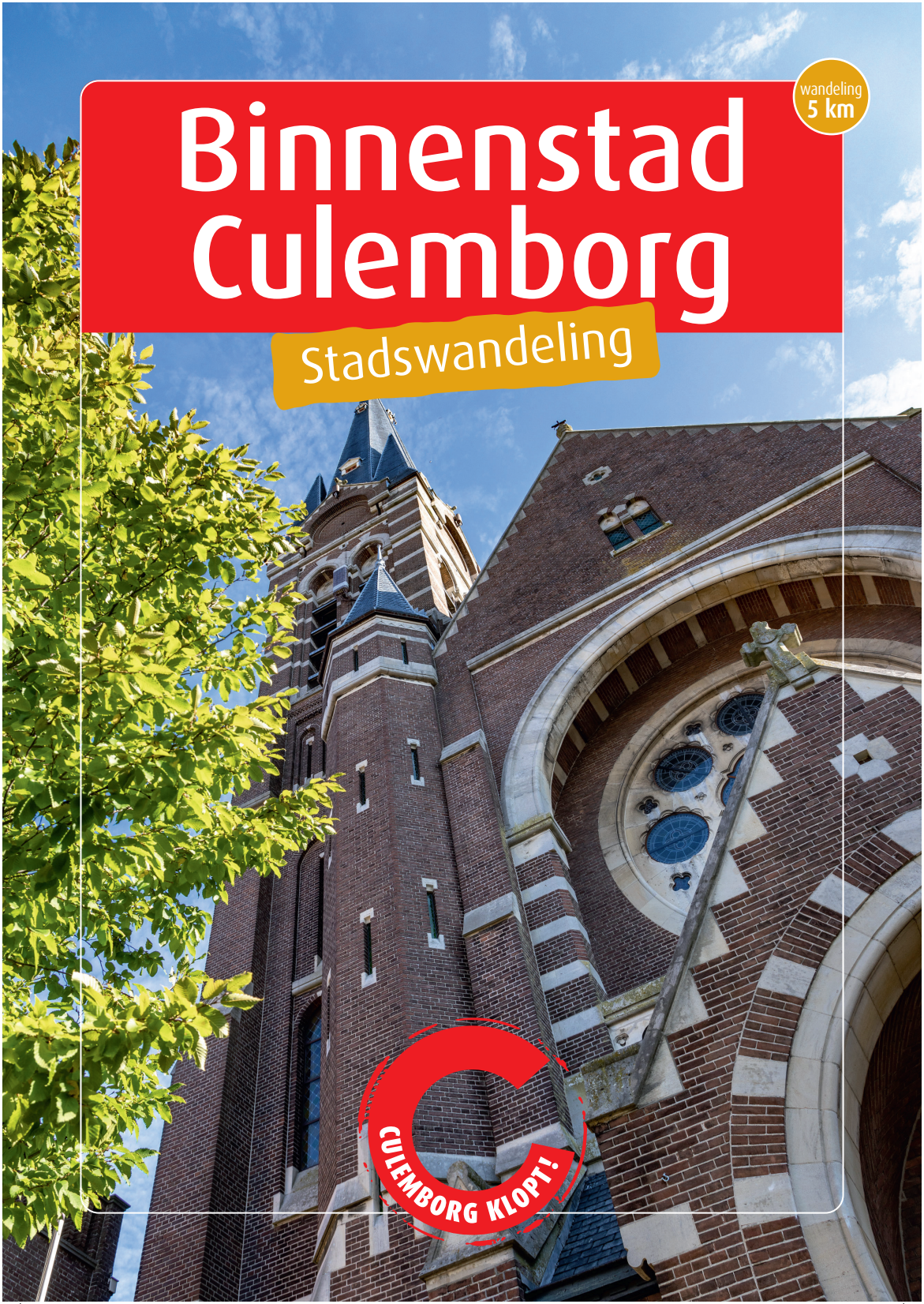
wandeling
5 km

Binnenstad Culemborg

Stadswandeling

CULEMBORG KLOPT!

Deze stadswandeling is een uitgave van Stichting Bureau Toerisme.
Coördinatie vormgeving, fotografie en drukwerk: Stichting Bureau Toerisme.
Niets uit deze uitgave mag openbaar gemaakt worden zonder voorafgaande toestemming van Stichting Bureau Toerisme. Aan de inhoud van deze routegids is de grootst mogelijke zorg besteed. Uitgever en coördinator dragen echter geen verantwoordelijkheid voor de inhoud en kunnen derhalve niet aansprakelijk gesteld worden voor onvoorziene gevolgen. Druk- en redactionele fouten zijn derhalve voorbehouden.

2023 © copyright

CULEMBORG KLOPT!

BUREAU TOERISME Betuwe

WELKOM IN CULEMBORG!

Culemborg kent een rijke geschiedenis die teruggaat tot de middeleeuwen. De stad ligt centraal in Nederland en is omgeven door het unieke rivierenlandschap, de Betuwe en de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Een Vrijstad in hart en nieren: eigenzinnig, ondernemend, gastvrij en duurzaam. Er kan veel: genieten van eeuwenoude straten, bijzondere winkels, mooie restaurants en gezellige terrassen, cultuur proeven of struinen langs de rivier.

Deze stadswandeling voert door karakteristieke straatjes, langs interessante gebouwen en de mooiste plekjes van Culemborg. Leer meer over de geschiedenis van deze fascinerende stad en kijk eens omhoog naar de prachtige gevels. Ontdek de leukste winkeltjes en gezellige terrassen. Kortom, maak kennis met prachtig Culemborg!

Stadsgeschiedenis in vogelvlucht

De geschiedenis van Culemborg gaat heel ver terug. Al in de veertiende eeuw werd de stad een Vrijstad met eigen rechtspraak. Culemborg was toen een centrale marktstad en kende later een levendige industrie. Armen en zieken vonden verzorging in de stad en weeskinderen werden al vanaf 1560 opgevangen in het Elisabeth Weeshuis (nu een museum). Als belangrijke stad en handelscentrum werd Culemborg in woelige tijden beschermd door maar liefst drie wallen en grachten, met zeven stadspoorten. Nu nog getuigen veel monumentale gebouwen van de rijke historie van Culemborg. Nieuwsgierig geworden? Met de stadswandeling duik je echt in de geschiedenis!

START WANDELING

De stadswandeling begint en eindigt op de Markt in Culemborg.

1 Markt
2 Stadhuis
3 Vierheemskinderenstraatje
4 Elisabeth Weeshuismuseum
5 Caffaigne
6. Molen de Hoop
7 Maria Regina
8 Stadspompen
9 De Nieuwstad
10 Sint Janskerkhof
11 Synagoge
12 Binnenpoort
13 RK Barbarakerk
14 De Acht Zaligheden
15 Middeleeuwse stadsmuur
16 Grote of Barbarakerk
17 Drostenhuis
18 Het Voorburg
19 Kasteel Culemborg
20 Witte molen
21 Veerweg
22 De Muurtjes
23 Vishal
24 Jan van Riebeeckhuis
25 Pietersgasthuis
26 Lutherse kerk
27 Oude Vismarkt

1 Markt

Culemborg is altijd een belangrijke marktstad geweest voor boeren en handelaren uit de verre omtrek. De huidige dinsdagmarkt stamt nog uit de middeleeuwen.

Stadswandeling Culemborg 1.indd 4 06-12-2023 09:23

Stadhuis

Vierheemskinderstraatje

2 Stadhuis

Het stadhuis is in 1534 gebouwd naar ontwerp van bouwmeester Rombout II Keldermans, in opdracht van vrouwe Elisabeth van Culemborg en haar echtgenoot Anthonis van Lalaing. Boven de kelderdeur staan twee leeuwen met het wapen van de familie van Elisabeth van Culemborg. Boven de hoofdingang van het stadhuis staan de letters A en E (Antonis en Elisabeth) en een Latijnse tekst: 'Ignis omnia consummabit' (Het vuur zal alles voltooien). Midden voor het stadhuis ligt een blauwe steen. Hier werden vroeger misdadigers veroordeeld.

Op de rechterhoek van het stadhuis vind je een 'kaak', waar veroordeelden in de banden werden geslagen en zo te schande gezet. Hier komt de uitdrukking 'aan de kaak stellen' vandaan.

Sla halverwege de Markt rechtsaf het Vierheemskinderstraatje in.

3 Vierheemskinderstraatje

Het straatje ontleent haar naam aan de herberg 'de Vierheemskinderen'. Op een gevelsteen van de herberg stonden het Ros Beyaert en zijn vier bijrijders afgebeeld. Het Vierheemskinderstraatje, dat de Markt met de Herenstraat verbindt, is één van de oudste straatjes van Culemborg en al op de plattegrond van Jacob van Deventer, uit 1560, te vinden.

Sla rechtsaf, Herenstraat, en loop na 25 m linksaf onder het poortje naar het binnenplein van het Weeshuismuseum.

Stadswandeling Culemborg 1.indd 5 06-12-2023 09:23

4 Elisabeth Weeshuismuseum

Gesticht in 1560 uit de nalatenschap van Elisabeth van Culemborg. De poort heeft een gevelsteen met Latijnse tekst (vertaald): 'Der burg'ren kroost, te vroeg van ouderenzorg ontbloot, ontvangt Elisabeth hier koest'rend op haar schoot'. De wapens van Elisabeth van Culemborg en Antonis van Lalaing staan erboven. In het voormalige weeshuis (1560-1952) bevindt zich nu de bibliotheek en het Elisabeth Weeshuis Museum. Achter het museum ligt een fraai aangelegde tuin met de meest authentieke stadsmuur van Nederland. In de muur bevindt zich nog een deel van stadskasteeltje het 'Nije Huus', gebouwd na 1318.

Keer terug door het poortje naar de Herenstraat en sla rechtsaf tot het einde van de Herenstraat en loop even een klein stukje de Everwijnstraat in.

5 Het Caffaigne

Aan het einde van de straat, op de hoek van de Herenstraat en de Everwijnstraat, staat Het Huys Mitter Hofstad, een voormalige stadsboerderij.
Links daarvan bevindt zich het Caffaigne, waar de armen eeuwenlang gratis voedsel en logies konden krijgen. De naam is afgeleid van het Latijnse woord 'caffagium' waarmee het hoofdgebouw van een adellijk domein werd aangeduid. Het huis is rond 1532 gebouwd en werd in 1549 overgedragen aan de armeninstelling 'de Poth'. Arme lieden mochten van de Pothmeesters 'om Godswille' er voor niets wonen, maar later werden de huisjes gewoon verhuurd. Uiteindelijk was het pand opgedeeld in vier huisjes met een klein tuintje, bedoeld voor 'Roomsche armen'.

Elisabeth Weeshuismuseum

Het Caffaigne

Stadswandeling Culemborg 1.indd 6 06-12-2023 09:23

Molen de Hoop

Stadspomp

Ga voor deze twee historische panden linksaf over Het Hof naar de doorbraak in de stadsmuur en steek de brug over. Even verderop, aan Het Jach, ligt molen De Hoop.

6 Molen de Hoop

Aan Het Jach ligt molen De Hoop. Dit is een bovenkruier, een stenen windmolen uit 1853. Op de stadswal hebben eeuwenlang molens gestaan. Burgers waren verplicht hun graan op de grafelijke molens te laten malen en een deel als betaling te voldoen.

Korenmolen De Hoop is een molen waar nog steeds granen op windkracht worden gemalen. Het meel wordt onder andere verwerkt in het Kuilenburgs Molenbrood.

Ga tegenover de molen de Buitenmolenstraat in en sla vervolgens rechtsaf naar de Varkensmarkt.

7 Maria Regina

In het statige herenhuis rechts woonde in de 19e eeuw sigarenfabrikant Dresselhuijs. Achter het huis stond zijn sigarenfabriek De Trio.

8 Stadspompen

Op de Varkensmarkt staat een stadspomp uit 1718, gekroond met het stadswapen. Van de talloze stadspompen die Culemborg ooit telde zijn nog vier rijksmonumentale pompen bewaard gebleven: twee op de Markt, één op de Varkensmarkt en één in de Zandstraat. Het is geen toeval dat alle pompen zich bevinden aan de oude 'Voorstraat', zoals deze centrale, doorgaande hoofdas ook wel wordt genoemd. Het bochtige tracé van deze as volgt de oude loop van het riviertje de Meer.

Stadswandeling Culemborg 1.indd 7 06-12-2023 09:23

Loop nu naar de driesprong Varkensmarkt, Prijssestraat en Zandstraat. Dit is de Nieuwstad.

9 De Nieuwstad

In de Nieuwstad woonden vroeger veel boeren. Tot in de jaren vijftig en zestig was het dorpse karakter van dit deel van de stad nog aanwezig. In de hooitijd kwamen tientallen volgeladen boerenwagens de stad in om het hooi en graan op te slaan. Het was voor de jeugd een attractie als de grote dorsmachines de Nieuwstad in kwamen om bij de boeren op het erf het graan te dorsen.

Ga de Zandstraat in en volg dan linksaf de St. Janskerkstraat tot het Janskerkhof.

10 Sint Janskerkhof

Hier stond de St. Janskerk met een pastorie en een klein kerkhof, dat na de sloop van de kerk werd uitgebreid en in 1870 gesloten. Archeologen hebben hier in de 20e eeuw de contouren van de kerk en de pastorie blootgelegd. Op de huidige parkeerplaats liggen nu nog oude grafzerken, als aandenken aan oud-burgemeesters en gewone burgers zoals Blom, een boekhandelaar.

Houd op het Janskerkhof links aan en steek rechtdoor over tot de ingang van de Synagoge.

11 Synagoge

Voormalige synagoge uit 1867. Deze was eigendom van de Culemborgse joodse gemeenschap. De synagoge is ontworpen door stadsarchitect Cornelis Sillevis en is een eenvoudige zaalkerk met een witgepleisterde

Stadsboerderij De Nieuwstad

Sint Janskerkhof

Synagoge

Stadswandeling Culemborg 1.indd 8 06-12-2023 09:23

Binnenpoort

R.K. Barbarakerk

voorgevel in neogotische stijl. Boven de deur staat in het Hebreeuws: 'Mijn huis zal een bedehuis zijn voor alle volken'.

Omstreeks 1900 was de Culemborgse kille een bloeiende gemeenschap met ongeveer tweehonderd leden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het merendeel van de Culemborgse joden gedeporteerd en in concentratiekampen om het leven gebracht.

Ga linksaf de Jodenkerkstraat in, sla rechtsaf, loop onder de Binnenpoort door.

12 Binnenpoort

De enige van de zeven stadspoorten die bewaard is gebleven. Nadat de stad in 1318 stadsrechten had gekregen begon de ommuring van de oude binnenstad. De stadspoort stamt uit de veertiende eeuw, het bovenste deel uit 1557. In de nis staat een beeld van de heilige Barbara, de schutspatroon van Culemborg.

Sla na de poort rechtsaf de Processiesteeg in. Via dit oude kerkpad bereik je het stadskantoor.

13 RK Barbarakerk

De katholieke Sint-Barbarakerk met de hoge spits.De parochiekerk is in 1884-1886 gebouwd, ter vervanging van een kleinere waterstaatskerk uit 1817, die iets ten noordoosten in de zogenaamde 'Papenhoek' stond. Het ontwerp is van architect P.J. van Genk. De kerk is door de jaren heen een aantal keren aangepast, maar gelukkig is een deel van de oude inventaris bewaard gebleven.

Stadswandeling Culemborg 1.indd 9 06-12-2023 09:23

In de Barbarakerk zijn een aantal mooie schatten te zien. Jan Cossiers, een leerling van Rubens, vervaardigde in 1628 het schilderij 'De Genadestoel', dat nu in de dagkapel hangt. Het monumentale orgel is van de beroemde orgelbouwer Witte-Bätz. De preekstoel uit 1911 is vervaardigd door het bekende atelier Kuypers te Roermond. In de toren hangt de 'Elisabethklok' uit de voormalige St. Janskerk, in 1555 gegoten door de Utrechtse klokkengieter Jan Tolhuis.

Houd rechts aan en sla vóór het bruggetje over de gracht linksaf, het voetpad op door de tuin van het stadskantoor (Kruittorenpad).

14 De Acht Zaligheden

In de tuin achter het stadskantoor in ligt een soort prieeltje, dat vroeger spottend de 'Acht Zaligheden' genoemd werd, omdat er zich acht 'gemakken' (toiletten) voor priesterstudenten in bevonden.

Volg het pad langs de stadsgracht en langs de stadsmuur.

15 Middeleeuwse stadsmuur

Op 6 december 1318 kreeg Culemborg stadsrechten Een daarvan was het recht om de stad te ommuren om haar te beschermen tegen indringers. Op diverse plaatsen is de muur nog intact.

De Acht Zaligheden

Stadswandeling Culemborg 1.indd 10 06-12-2023 09:23

Middeleeuwse stadsmuur

Grote of Barbarakerk

Drostenhuis

Ga net voor het bruggetje scherp linksaf, door de Muntsteeg naar de Ridderstraat, die uitzicht biedt op de Grote of Barbarakerk.

16 Grote of Barbarakerk

De basis van deze kerk werd gelegd vóór 1300. In 1421 stichtte Heer Hubert er een kapittel gewijd aan Sint-Barbara. Sindsdien is Barbara de beschermheilige van de stad Culemborg. In 1515 liet vrouwe Elisabeth de kerk opnieuw verbouwen en verfraaien. De kerk kreeg toen haar huidige vorm van kruisbasiliek en werd voorzien van prachtige gebrandschilderde ramen. De toren herbergt onder meer een reeks Hemonyklokken uit 1654-1655.

Papklok

Het is nog altijd een mooie historische traditie in Culemborg. Om 21.55 uur luidt de papklok. Vroeger was dat om de inwoners van Culemborg er erop te attenderen dat om 22.00 uur de stadspoort zou sluiten. De naam papklok is afgeleid van het feit dat de inwoners rond die tijd nog een bord pap aten.

Sla rechtsaf de Ridderstraat in en volg deze tot het einde.

17 Drostenhuis

Slotstraat. Hier vind je op nummer 10-12 het Drostenhuis, gebouwd eind vijftiende eeuw. Het is een van de oudste stenen woonhuizen in Culemborg. In de zestiende en zeventiende eeuw was het Drostenhuis eigendom van de heren en graven van Culemborg en werd 250 jaar lang bewoond door medewerkers van het hof.

Stadswandeling Culemborg 1.indd 11 06-12-2023 09:23

Ga rechtsaf, Slotstraat. Waar de straat zich verbreedt kom je op Het Voorburg, een vroeger pleinachtige ruimte.

18 Het Voorburg

Aan het eind van de 19e , begin 20e eeuw zijn aan de zuidkant villa's en grote herenhuizen gebouwd, sommige naar ontwerp van stadsarchitect Gerard Prins met Neo-Renaissance invloeden.

Ga halverwege Het Voorbrug linksaf over de voetbrug en vervolgens over de vroegere Voorhof van het kasteel.

19 Kasteel Culemborg

Heer Johan II van Culemborg startte rond 1350 met de bouw van het kasteel. De witte toren stond er mogelijk al in 1270. Het kasteel bestond uit drie delen, de opperhof, de nederhof en een boerderij met stallen (het bouwhuis), en was omringd door brede grachten. In de Middeleeuwen blijft de burcht wonderwel in tact. De Heren van Culemborg mengen zich zelden in het strijdgewoel. In de Tachtigjarige Oorlog loopt het kasteel flinke schade op. In het Rampjaar 1672 wordt het uitgewoond en zwaar beschadigd door ingekwartierde Franse soldaten. Kasteelheer Graaf Van Waldeck-Pyrmont zoekt maar een ander onderkomen. De burcht wordt niet meer hersteld en in de loop der tijd afgebroken. Rond 1812 is het Kasteel van Culemborg verdwenen. In de jaren negentig van de vorige eeuw zijn de grachten weer uitgegraven zodat de contouren van de Opperen Nederhof te herkennen zijn. Het kasteelterrein is een Rijksmonument.

Het Voorburg

Stadswandeling Culemborg 1.indd 12 06-12-2023 09:23

Verlaat het kasteelterrein via een vlonderbruggetje, ga direct linksaf tot het einde van het parkeerterrein. Daarna rechtsaf over een onverhard pad dat uitkomt onder langs de dijk.

20 Witte molen

Aan de noordkant van de binnenstad stond deze forse in 1725 gebouwde stellingkoren-molen "De Koornvriend". De molen zou zijn opgetrokken van stenen, afkomstig van het gesloopte kasteel Culemborg. Deze molen is de oude molen van de graaf van Culemborg en stond aanvankelijk iets verder in de binnenstad, verhuisde in 1472 naar een plek tussen de stad en de rivier. In 1725 werd de molen weer in de stad, op de muurtoren aan de Borgwal, neergezet, waar nu nog de stomp van staat.

Ga net voor de bocht in de dijk rechtsaf omhoog de trap op. Sla bovenop linksaf en hou rechtdoor aan het terrein van de jachthaven op. Ga vlak voor het water linksaf het voetpad langs de haven op. Sla net voor de bocht linksaf, het voetpad op langs de Veerweg.

Kasteeltuin

Stadswandeling Culemborg 1.indd 13 06-12-2023 09:23

21 Veerweg

In 1650 besloot men de Kleine Lek af te dammen. De kleine, in 1518 aangelegde haven buiten de Lekpoort was in 1558 door een kanaal verbonden met de Lek. De nieuwe Veerweg werd naast dit kanaal gelegd. De aanleg heeft vermoedelijk twee doelen gediend: de haven van Culemborg verbeteren en de Lek zoveel mogelijk naar het noorden dringen. Vanaf de kop van de haven heb je uitzicht op de spoorbrug. Tot de Tweede Wereldoorlog was hier een bedrijventerrein met een jeneverstokerij, een glas- en een steenfabriek.

Langs de Veerweg staan woningen die gebouwd zijn voor medewerkers van de glasfabriek en de jenever- en likeurstokerij. De huizen zijn gebouwd omstreeks 1870. Bijzonder is dat het echte dijkwoningen zijn, met aan de achterkant een souterrain onder de beletage. Vlakbij het veer, tussen de Veerdijk en de stadshaven, staat een blok van twee dijkhuizen die uit de achttiende eeuw stammen en mogelijk schippershuizen zijn geweest.

Vervolg dit pad door de doorgang in de dijk

Veerweg

Stadswandeling Culemborg 1.indd 14 06-12-2023 09:23

De muurtjes

Vishal

22 De Muurtjes

Bij een dijkverzwaring in de jaren zestig van de negentiende eeuw is een coupure aangelegd die bij hoogwater door schotbalken kon worden afgesloten. Door het metselwerk wordt de coupure sinds jaar en dag 'De Muurtjes' genoemd.

Loop rechtdoor de stad in via de Havendijk.

23 Vishal

De in classicistische stijl gebouwde Vishal dateert van 1787. Tussen 1788 en 1940 werd hier iedere vrijdag de aangevoerde zee- en riviervis bij afslag verkocht. Voor de vishal vind je een beeldje van Manus van Empel, de laatste stadsomroeper van Culemborg. De tussengracht is de voormalige Schoteldoekse Haven en voor de brug stond nog een stadspoort naar de binnenstad. Je komt nu op Den Scherpen Hoek.

Op de splitsing met de muurschildering sla schuin rechts de Achterstraat in.

Stadswandeling Culemborg 1.indd 15 06-12-2023 09:23

24 Jan van Riebeeckhuis

Het Huis de Fonteyn, ook bekend als Jan van Riebeeckhuis. In dit zestiende eeuwse pand is Jan van Riebeeck geboren, stichter van Kaap de Goede Hoop. De geschiedenis van Culemborg is nauw verweven met die van Zuid-Afrika.

25 Pietersgasthuis

Het Pietersgasthuis (een restant van het oorspronkelijke gebouw) is een van de oudste gebouwen van Culemborg. Het bood vanaf 1386 onderdak aan arme reizigers en zieken. Ook gewonde soldaten werden er verpleegd. Tot het gasthuiscomplex hoorde ook een eigen boerderij en een kapel. Uit oude rekeningen valt op te maken dat het gasthuis tot ver in de 16e eeuw nog als zodanig heeft gefunctioneerd.

Jan van Riebeeckhuis

Pietersgasthuis

Stadswandeling Culemborg 1.indd 16 06-12-2023 09:23

Lutherse Kerk

Gevelsteen naast stadhuis

26 Lutherse Kerk

In het rampjaar 1672 viel het Franse leger Culemburg binnen. Toen ze vertrokken waren, besloot graaf Georg Friedrich van Waldeck-Pyrmont om de kapel van het Pietersgasthuis te verbouwen tot Lutherse kerk.

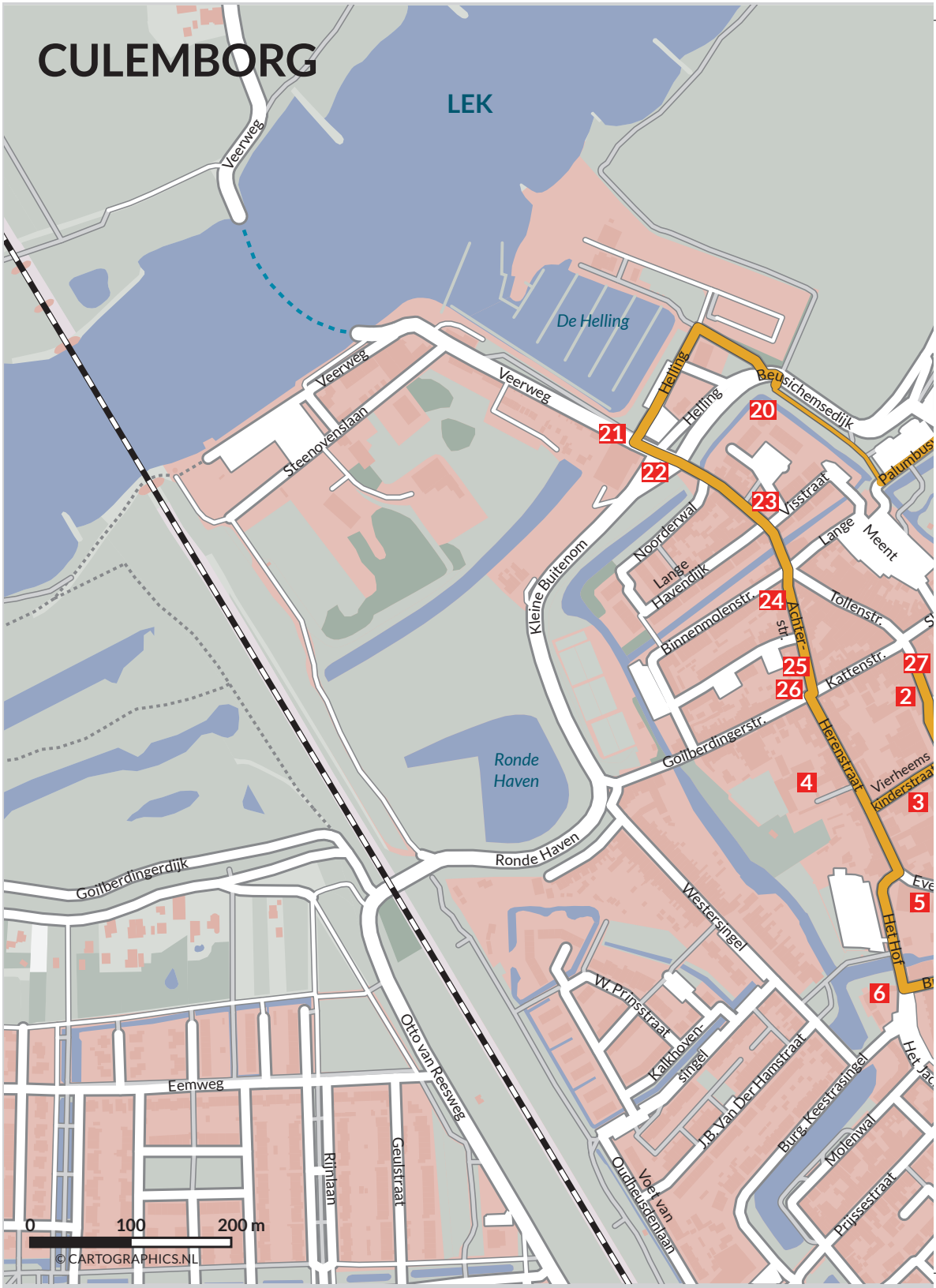
Zogeheten Lutherrozen sieren de pilasters van de Lutherse Kerk en op het klokken-stoeltje prijkt een zwaan. Aan deze symbolen kun je een Lutherse kerk meteen herkennen.

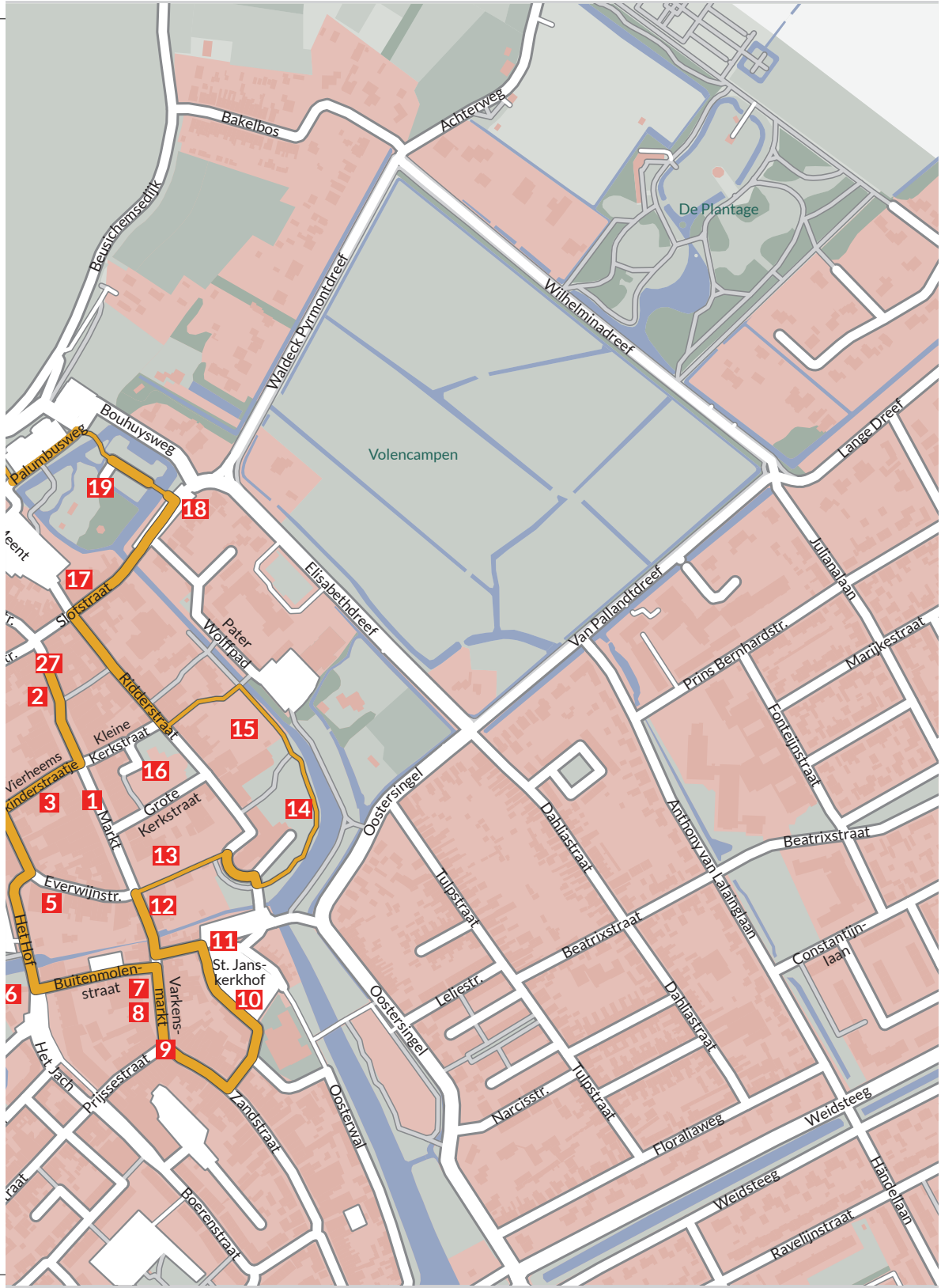
Na de viersprong de weg vervolgen, Herenstraat. Ga vervolgens linksaf het Vierheemskinderenstraatje in, aan het einde linksaf de Markt op en loop rechtdoor terug naar de Oude Vismarkt.

27 Oude Vismarkt

Wie goed kijkt ziet op de grijze gevelsteen boven de zijdeur van de aanbouw van het stadhuis een bijzonder tafereel. In 1428 was er een strijd gaande om de Utrechtse bisschopszetel, waarbij Zweder van Culemborg betrokken was als kandidaat. Jan van Buren, aanhanger van de andere kandidaat, probeerde met zijn legertje de stad én Zweder in handen te krijgen. De aanslag mislukte en Van Buren werd op de vismarkt door Kuilenburgse visvrouwen in mootjes gehakt.

Stadswandeling Culemborg 1.indd 17 06-12-2023 09:23

CULEMBORG
LEK
De Helling
Veerweg
Veerweg
Veerweg
Steenovenslaan
Helling
Helling
Beusichemsedijk
Palumbus
20
21
22
23
Visstraat
Lange Meent
Noorderwal
Lange Havendijk
Kleine Buitenom
Binnenmolenstr.
24
Achter-str.
Tollenstr.
25
26
Kattenstr.
27
2
Goilberdingerstr.
Herenstraat
Vierheems
Kinderstraat
4
3
Ronde Haven
Ronde Haven
Goilberdingerdijk
Westersingel
5
Het Hof
6
W. Prinsstraat
Kalkhoven-singel
J.B. Van Der Hamstraat
Burg. Keestrasingel
Molenwal
Prijssestraat
Voet van Oudheusdenlaan
Otto van Reesweg
Eemweg
Rijnlaan
Geulstraat
0
100
200 m
© CARTOGRAPHICS.NL

Bakelbos
Achterweg
Bausichemsedijk
De Plantage
Waldeck Pyrmontdreef
Wilhelminadreef
Bouhuysweg
Palumbusweg
Volencampen
Lange Dreef
19
18
17
Slotstraat
Elisabethdreef
Pater Wolffpad
Van Pallandtdreef
Julianalaan
Prins Bernhardstr.
Marijkestraat
27
2
Ridderstraat
15
Kleine Kerkstraat
Vierheems Kinderstraatje
16
3
1
Markt
Grote Kerkstraat
14
Oostersingel
Dahliastraat
Fonteinstraat
Anthonie van Lalaingslaan
Beatrixstraat
13
Everwijnstr.
5
12
Het Hof
11
St. Jans-kerkhof
Tulpstraat
Beatrixstraat
Constantijn-laan
Buitenmolen-straat
7
8
10
Varkens-markt
Leliestr.
Dahliastraat
6
9
Het Jach
Prijssestraat
Zandstraat
Oosterwal
Oostersingel
Narcisstr.
Tulpstraat
Floraliaweg
Weidsteeg
Handelslaan
Weidsteeg
Ravelijnstraat
Boerenstraat

CULEMBORGKLOPT.NL